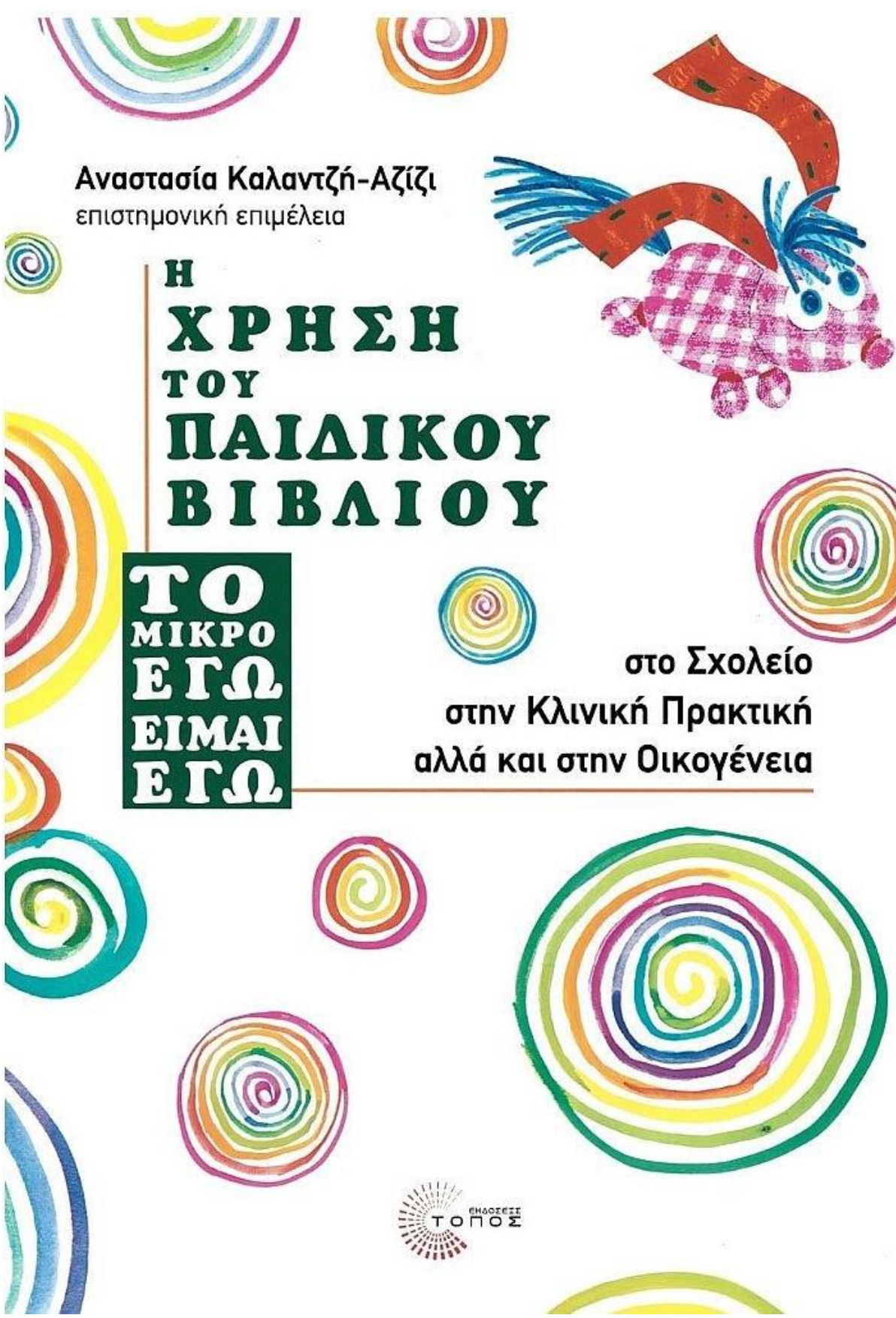

Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι
επιστημονική επιμέλεια

Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΤΟ
ΜΙΚΡΟ
ΕΓΩ
ΕΙΜΑΙ
ΕΓΩ

στο Σχολείο
στην Κλινική Πρακτική
αλλά και στην Οικογένεια

Γαλανάκη, Ε. (2022). Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ: Αναπτυξιακή και παιδαγωγική προσέγγιση. Στο Α. Καλαντζή-Αζίζι (Επιμ.), *Η χρήση του παιδικού βιβλίου Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ στο σχολείο, στην κλινική πρακτική, αλλά και στην οικογένεια* (σσ. 23-32). Τόπος.

***Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ:*
Αναπτυξιακή και παιδαγωγική προσέγγιση**

**Ευαγγελία Γαλανάκη
Καθηγήτρια Αναπτυξιακής Ψυχολογίας
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Σχολή Επιστημών της Αγωγής
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών**

Εισαγωγή

Το παραμύθι *Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ* της διάσημης αυστριακής συγγραφέως Mira Lobe, σε τετράγλωσση έκδοση και σε μετάφραση και επιμέλεια της Ομότιμης Καθηγήτριας Κλινικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Αναστασίας Καλαντζή-Αζίζι (εκδ. Τόπος και Ινστιτούτο Έρευνας και Θεραπείας της Συμπεριφοράς) θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ιστορία ενηλικίωσης ή μετάβασης ή μαθητείας (Bildungsroman), με την έννοια της μετάβασης από τη βρεφονηπιακή στην παιδική ηλικία. Το μικρό, χρωματιστό ζωάκι είναι ένα νήπιο που μεγαλώνει και γίνεται παιδί. Θυμόμαστε το κλασικό παραμύθι του Πινόκιο: ο ξύλινος κούκλος που, μετά από αρκετές περιπέτειες, γίνεται αληθινό παιδί, εισέρχεται στην παιδική ηλικία. Εδώ, το μικρό πολύχρωμο ζωάκι βιώνει μια περιπέτεια, ένα ταξίδι, μια περιπλάνηση. Επιδίδεται σε έναν αγώνα πυροδοτημένο από την περιέργεια, γυρεύει την αλήθεια. Αναζητά τον αληθή εαυτό του και, τελικά, μέσω της ιστορίας, της αφήγησης, θα επιτύχει την εύρεση των ορίων ανάμεσα στο εγώ και στο εσύ, την ποιητική δημιουργία του εαυτού του.

Ναρκισσισμός και παντοδυναμία

Το χρωματιστό ζωάκι –ακόμη δεν το ονομάζω «Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ» γιατί ακόμη δεν έχει βρει ποιος είναι– περιπλανιέται, πλανιέται μόνο του. Σαν να μην υπάρχει μπαμπάς και μαμά, σα να φύτρωσε ξαφνικά στον κόσμο αυτόν. Είναι άυταρκες, χρωματιστό και χαρούμενο, ένα με το τέλειο, πολύχρωμο, άψυχο περιβάλλον. «Χαίρεται που χαίρεται», γράφει η Lobe. Είναι συγχωνευμένο λοιπόν με ένα περιβάλλον, που όμως δεν είναι πραγματικό περιβάλλον, γιατί δεν αντί-κειται, καθώς είναι ένα με το ζωάκι. Το ζωάκι είναι βυθισμένο στον πρωτογενή ναρκισσισμό, σε μια κατάσταση όπου το ίδιο και η μητέρα είναι ένα και το αυτό. Στην πρωταρχική συγχώνευση βιώνεται η ευτυχία να είσαι ένα με τον πιο σημαντικό άλλο της ζωής (τη μητέρα), να γίνεσαι κατανοητός χωρίς λόγια (προλεκτική κατάσταση) και να ικανοποιούνται όλες οι ανάγκες (πρωταρχική εμπειρία ικανοποίησης) χωρίς να χρειάζεται να το ζητήσεις (να υπάρξει αίτημα). Χωρίς αυτή την πρωταρχική

αδιαφοροποίητη κατάσταση, ομαλή ανάπτυξη δεν μπορεί να υπάρξει. Η αυταπάτη της παντοδυναμίας είναι αναγκαία ώστε το αδύναμο εγώ του πολύ μικρού ανθρώπου (βρέφους και νηπίου) να νιώθει προστατευμένο απέναντι στις απειλές έξωθεν και έσωθεν.

Το περιβάλλον όμως βαθμιαία θα εισάγει στη ζωή του παιδιού τις απογοητεύσεις και τις ματαιώσεις:

«... την ησυχία του χαλά
το βατράχι που κοάζει και ρωτά...»

Αν το παιδί είναι τυχερό, η κατάρρευση της αυτάρκειας και της παντοδυναμίας θα γίνει σε μικρές δόσεις και όχι κατακλυσμιαία, δηλαδή τραυματικά, όπως μας δίδαξε ο ψυχαναλυτής D. W. Winnicott. Οι περιπέτειες που βιώνει το χρωματιστό ζώακι εκφράζουν αυτό ακριβώς. Στο ταξίδι του συναντά τον άλλο, που παίρνει διάφορες μορφές. Μέσω του άλλου, το χρωματιστό ζώακι έρχεται σε επαφή με τη θεμελιώδη άγνοιά του για το ποιος είναι και αρχίζει η διαδικασία συγκρότησής του ως υποκειμένου, η διαδικασία αναζήτησης της ταυτότητας. Υποκείμενο σημαίνει ότι υπόκεισαι, δηλαδή ότι έχεις έλλειψη και ατέλεια – αλλά και ότι το αποδέχεσαι:

«κάποιον θέλει να ρωτήσει
κάποιος να του απαντήσει,
το ποιος είναι τελικά.»

Ποιες είναι οι μορφές του άλλου;

Στην περιπλάνησή του σε στεριά και θάλασσα το χρωματιστό ζώακι συναντά πλήθος άλλων ζώων, τα οποία ρωτά να του πουν «ποιος είναι». Ποιες είναι οι μορφές που παίρνουν αυτά τα πρόσωπα, αυτός ο άλλος; Είναι μορφές θηλυκές και αρσενικές, μητρικές και πατρικές (π.χ. αλογομάννα, σκύλος), μια και η οικογένεια φαίνεται να απουσιάζει. Είναι μικροί και μεγάλοι (π.χ. μικρό άλογο, μεγάλο άλογο), είναι δυνατοί και αδύναμοι (π.χ. ιπποπόταμος, παπαγάλος). Και είναι άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο καλοί και κακοί, υποστηρικτικοί/βοηθητικοί ή ματαιωτικοί/εχθρικοί προς το χρωματιστό ζώακι.

Οι άλλοι ως εαυτοαντικείμενα

Όλες οι μορφές του άλλου που συναντά το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εαυτοαντικείμενα. Η έννοια αυτή, από την ψυχαναλυτική θεωρία του Heinz Kohut, εκφράζει τους εξιδανικευμένους άλλους, που είναι και εντός και εκτός του εαυτού. Επιτελούν μια λειτουργία καθρεπτίσματος και είναι στην υπηρεσία του εαυτού, δηλαδή ικανοποιούν τις ανάγκες του ανθρώπου που τους χρησιμοποιεί. Οποσδήποτε βασίζονται στη δυποκειμενική φύση μας: στην έμφυτη ανάγκη μας για μοίρασμα των εμπειριών μας, στις ανάγκες και ικανότητές μας για ενσυναίσθηση, συμπάθεια και επιβεβαίωση της αξίας του άλλου και μέσω του άλλου. Τα εαυτοαντικείμενα σε μικρές μόνο δόσεις απογοητεύουν το παιδί, βαθμιαία. Έχουν μετασχηματιστική δύναμη. Αυτό σημαίνει ότι διευκολύνουν το παιδί/το χρωματιστό ζώακι να εγκαταλείψει τις φαντασιώσεις μεγαλείου, να αποδεχτεί τους περιορισμούς του, να αποκτήσει ρεαλιστική αυτοεκτίμηση, να επιτύχει τη ρύθμιση, ουσιαστικά την αυτορρύθμιση.

Η αξία της άγνοιας και η τροφή για σκέψη

Η άγνοια έχει αξία. Όταν το ζωάκι λέει «δεν ξέρω ποιος είμαι», υποδηλώνει μια μορφή γνώσης που γεννά άγχος. Τι περιέχω; Μήπως είμαι άδειος/α; Μήπως είμαι κενός/ή; Υποδηλώνει ακόμη και υπαρξιακό τρόπο: Μήπως δεν υπάρχω;

«Μήπως η αλήθεια είναι ότι τίποτα δεν είμαι;
Όλοι λεν είμαι ο Κανένας,
ένας μικρούλης, τιποτένιος Τοσοδούλης...
Μήπως δεν υπάρχω καν;»

Το χρωματιστό ζωάκι, λοιπόν, κάνει λόγο τον υπαρξιακό τρόπο και το άγχος του κενού, τα αντέχει και τα προωθεί για ψυχική επεξεργασία. Θέτει ερωτήματα που γυρεύουν απάντηση. Διότι ο «Κανένας», όπως επέλεξε να ονομάσει τον εαυτό του και ο μυθικός Οδυσσέας στο δικό του ταξίδι, περιέχει τη λέξη «ένας». Το πρόβλημα «ποιος είναι» θέτει ένα αίτημα για το σκέπτεσθαι, τρέφει τη σκέψη. Γιατί

«Όποιος δεν το ξέρει πώς τον λένε,
όποιος ξεχνάει και ποιος είναι,
είναι χαζός!»

Και σε άλλο σημείο:

«να 'σου του 'ρχεται μια σκέψη».

Δεν είναι δυνατόν να μη θυμηθούμε εδώ τον στίχο «Άστραψε φως και γνώρισεν ο νιος τον εαυτό του» του Διονύσιου Σολωμού από τον *Πόρφυρα*.

Η επανάληψη

Στην περιπλάνησή του, το χρωματιστό ζωάκι θα έχει επτά συναντήσεις (ο μαγικός αριθμός επτά), με πολυάριθμα άλλα ζώα, τους άλλους που αναφέρθηκαν παραπάνω. Στις συναντήσεις αυτές υπάρχει έντονη επανάληψη. Το ζωάκι επαναλαμβάνει με τρόπο στερεότυπο τις ερωτήσεις του και οι απαντήσεις που παίρνει έχουν παρόμοια μορφή. Η επανάληψη πάντα χαρακτηρίζει τις ιστορίες, τα παραμύθια, τους μύθους, τα τραγούδια. Με αυτήν, η κατάσταση «δεν γνωρίζω» παρατείνεται στον χρόνο και στον χώρο. Η ψυχική επεξεργασία που κάνει το ζωάκι αποκτά κατ' αυτόν τον τρόπο έκταση και βάθος. Αυτό είναι αναγκαίο, ώστε να αφομοιωθούν τα νέα στοιχεία (οι πληροφορίες που παίρνει από τους άλλους), που είναι ακόμη κάτι άγνωστο και ξένο, να «μεταβολιστούν» από το ζωάκι, να κρατηθούν στο νου του, να συνδεθούν στοχαστικά και να αναδυθεί το Νόημα (όπως θα έλεγε ο ψυχαναλυτής Wilfred Bion). Στην υπηρεσία της επανάληψης τίθεται η ομοιοκαταληξία (ρίμα) που χαρακτηρίζει όλο το παραμύθι και που έχει αποδοθεί εξαιρετικά από την Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι. Η ομοιοκαταληξία προκαλεί την ηδονή της αναμονής, τρέφει την προβλεψιμότητα, προσφέρει ρυθμό και ρύθμιση:

«Μήπως είσαι το ζωάκι
με χωρίς ονοματάκι;»

«Εγώ ποιος είμαι δε γνωρίζω
όπου κι αν στριφογυρίζω,
μπρος και πίσω – πάνω κάτω,
πάνω κάτω – μπρος και πίσω,
όμως να το μάθω θέλω
ποιος εγώ είμαι τελικά.»

Τη στιγμή που το άγχος κάνει την εμφάνισή του, καθώς το ταξίδι προς την υποκειμενοποίηση και η συνάντηση με ματαιωτικούς άλλους υποδαυλίζουν το άγχος, έρχεται η ρίμα και ο ρυθμός. Το παιδί μπορεί τότε να βυθιστεί στις πρωτογενείς διεργασίες, ουσιαστικά στο ασυνείδητο, χωρίς τον κίνδυνο της αποδιοργάνωσης. Στο παραμύθι αυτό, το όμοιο και το διαφορετικό συμφιλιώνονται για να δώσουν πνοή στη μοναδικότητα του καθενός μας. Αυτό δεν κάνει όμως και η ρίμα; Δεν συμφιλιώνει το όμοιο και το διαφορετικό; Έτσι, περιεχόμενο του λόγου και μορφή του λόγου στο παραμύθι αυτό γίνονται σύστοιχα, αρμονικά.

Η ταύτιση και η ετερότητα

Σε όλες αυτές τις συναντήσεις με τόσους άλλους, το χρωματιστό ζώακι θέτει διαρκώς το ερώτημα «μήπως είμαι σαν κι εσάς;». Γυρεύει μια ταύτιση ναρκισσιστική, κατοπτρική. Για την ψυχική υγεία αυτό δεν αρκεί. Μετά από αυτή την ταύτιση, χρειάζεται να αναγνωριστούν, μαζί με τις ομοιότητες, και οι διαφορές των αντικειμένων, αυτών που κείνται αντί. Αντί σημαίνει απέναντί μας, στη θέση μας (αντ' αυτού) και εναντίον μας – διότι υπάρχει και αυτό στη ζωή, δηλαδή το μίσος. Με τις ταυτίσεις και τις αντι-ταυτίσεις, τις ενδοβολές και τις προβολές, συγκροτείται η ταυτότητα. Είναι μεγάλο αναπτυξιακό επίτευγμα –οδύσσεια περιπέτεια– η αναγνώριση της ετερότητας και της διαφοράς.

Η αναγκαία παλινδρόμηση

Και επειδή το επίτευγμα αυτό είναι δύσκολο, έχουμε ανάγκη από μια ανάπαυλα. Έτσι, το χρωματιστό ζώακι αποσύρεται για να ξεκουραστεί, να κοιμηθεί, να ονειρευτεί. Όπως συνήθως γίνεται στα παραμύθια, δεν διευκρινίζεται αν το όνειρό του είναι μόνο ενύπνιο ή αν είναι και ημερήσιο, δηλαδή ονειροπόληση ή ρέμβη. Λαμβάνει χώρα πάντως σε τόπο προστατευμένο:

«Τεντώνεται και χαλαρώνει και μεμιάς
εκεί ξαπλώνει κι ονειρεύεται γλυκά
για ταξίδια μακρινά.»

Το όνειρο είναι εκπλήρωση επιθυμιών. Εδώ το ζώακι ξαπλώνει πάνω σε ένα μισοφέγγαρο, που είναι χρωματισμένο λευκό σε μαύρο φόντο, «μέσα σ' ένα κρεβατάκι από άσπρο συννεφάκι» – πάλι το λευκό χρώμα. Το όνειρο προβάλλεται πάνω σε μια λευκή οθόνη, που συμβολίζει το στήθος της μητέρας και ικανοποιεί την ανάγκη του παιδιού να αποκοιμηθεί μετά τον θηλασμό, χορτάτο. Θα μπορούσε να είναι μια παλινδρόμηση στον πρωτογενή ναρκισσισμό, που πολύ του λείπει τώρα μετά από τόσες δύσκολες αναζητήσεις, οπωσδήποτε όμως είναι μια παλινδρόμηση στην υπηρεσία του εγώ, της ανάπτυξης. Είναι το ένα βήμα πίσω για να πάρει και πάλι φόρα προς τα εμπρός. Δείχνει ότι το χρωματιστό ζώακι είναι ικανό να βρει αυτο-ανακούφιση και αυτο-παρηγοριά – μήπως γιατί έχει ανακουφιστεί και παρηγορηθεί ήδη στη φάση της πρωτογενούς συγχώνευσης με τη μητέρα; Ή μήπως αναζητά και πάλι να ξαναβρεί αυτή την πρωταρχική εμπειρία ικανοποίησης (όπως την περιέγραψε ο Sigmund Freud), να επιστρέψει στην παραδείσια ικανοποίηση της ανάγκης, όπως έλαβε χώρα στην αρχή της ζωής, μια εμπειρία που καθορίζει την επιθυμία διά βίου (όπως το περιέγραψε ο Jacques Lacan);

Το καθρέφτισμα φθίνει...

Μετά από τον ύπνο πάνω στο μισοφέγγαρο, το χρωματιστό πλασματάκι έχει ακόμη μερικές –λίγες– συναντήσεις με άλλους, που και αυτές αποβαίνουν επιφανειακά άγονες και που το κάνουν «παραλίγο να δακρύσει». Όσπου ξαφνικά αναφωνεί:

«Σίγουρα, υπάρχω εγώ, αφού
ΕΓΩ – ΕΙΜΑΙ – ΕΓΩ!»

Το ζωάκι δίνει όνομα στον εαυτό του. Είναι ο εφευρέτης του ονόματός του, στο οποίο υπάρχει δύο φορές το Εγώ – η ταυτότητα.

Μετά τα βαφτίσια που κάνει στον εαυτό του, το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ είναι πολύ χαρούμενο και εγκαθιδρύει μια νέα επαφή με το περιβάλλον, μια επαφή που του δίνει μια άλλη μορφή ευχαρίστησης. Μέρος της νέας επαφής είναι και η παρακμή του ναρκισσισμού, το πέραν του «σταδίου του καθρέφτη» (Lacan) στην ανάπτυξη: αποφασίζει να καθρεφτιστεί στην πιο μεγάλη από τις φουσκάλες που συναντά σε ένα πάρκο και η φουσκάλα σκάει με θόρυβο:

«Στη φουσκάλα τη φατσούλα μου έβλεπα εγώ!
Πάει αυτή, αλλά εγώ είμαι εδώ».

Η ομοιότητα με τον μύθο του Νάρκισσου είναι κάτι παραπάνω από συμπτωματική. Η φούσκα έσκασε (κάτι μας θυμίζει αυτό για την πρόσφατη ιστορία της Ελλάδας), γιατί πια δεν υπάρχει η ανάγκη για το είδωλο, το διπλό, τις κατοπτρικές σχέσεις.

Το τέλος (;) του ταξιδιού και η αρχή του Υποκειμένου

Στο παραμύθι αυτό παρακολουθούμε την αναπτυξιακή πορεία ενός μικρού παιδιού από τον πρωτογενή ναρκισσισμό στη ναρκισσιστική επιλογή αντικειμένου (εαυτοαντικείμενα), που το βοηθούν να κατανοήσει ποιο είναι, και από εκεί στην αντικειμενόμενο επιλογή αντικειμένου. Δηλαδή, το παραμύθι αφήνει το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ ακριβώς στη στιγμή που είναι έτοιμο για μια νέα αρχή: τις γνήσιες σχέσεις με τους άλλους, στις οποίες αναγνωρίζεται η ατομική ύπαρξη, αλλά και τα μέλη τους αναγνωρίζουν αλλήλους ως διακριτούς. Το χρωματιστό ζωάκι συγκροτείται ως Υποκείμενο με τη μετάβαση από το Φαντασιακό στο Συμβολικό και από το όμοιο στη διαφορά. Η φράση «Εγώ είμαι εδώ» σημαίνει ότι αναδύεται η αίσθηση του πλάσματος αυτού ότι είναι ζωντανό και ότι εντάσσεται στον χωροχρόνο, ότι υφίσταται ιστορικά.

Μόνοι και μαζί

Είναι η διττή ανάγκη του ανθρώπου. Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ βρίσκει έναν τρόπο του υπάρchein μαζί με τον εαυτό του. Η σπουδαία σύλληψη του D. W. Winnicott για την «ικανότητα του ανθρώπου να είναι μόνος» έχει εδώ εφαρμογή. Απαραίτητη προϋπόθεση για την εκδίπλωση του αληθούς εαυτού είναι η απόκτηση της ικανότητας να είναι κανείς μόνος, παρουσία της μητέρας. Που σημαίνει ότι η μητέρα, το περιβάλλον γενικά, έχουν διευκολύνει το παιδί να υπάρξει, έτσι απλά, να αναπνέει. Αυτό είναι μια αναγκαιότητα και αποτελεί ίσως το πιο μεγάλο επίτευγμα στη συναισθηματική ανάπτυξη. Η αντιστοιχία, αν διαβάσουμε κάθετα εκτός από οριζόντια, τις τρεις παρακάτω γραμμές, έχει ως εξής:

Εγώ – Είμαι – Εγώ

Εγώ – είμαι – μόνος

Απαρτίωση – ζωντάνια – μαζί με τη μητέρα

Ένταξη στην κοινότητα των ανθρώπων σημαίνει ότι νιώθει κανείς ακέραιος, μια ψυχοσωματική ολότητα, ότι νιώθει ζωντανός και ότι μπορεί να εξαρτάται ώριμα από τους άλλους. Έτσι, η ζωή του ενός ανθρώπου εμπλουτίζει τη ζωή του άλλου, υπάρχει μια συμμεριστή αυθεντική ζωή. Εκεί ακριβώς το παραμύθι αυτό αφήνει το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ: ένα βήμα πριν τη ζωή μέσα στον κόσμο των αντικειμένων.

Το παιδί-αναγνώστης

Πού είναι το παιδί-αναγνώστης μέσα σε όλα αυτά; Γιατί μιλάμε ερήμην του, αλλά για λογαριασμό του και για δικό του όφελος. Ή μιλά το παιδικό στοιχείο που έχουμε όλοι εντός μας και που αναδύεται όταν διαβάζουμε βιβλία γραμμένα για παιδιά. Το παιδί-αναγνώστης, λοιπόν, βιώνει ευχαρίστηση. Μέσω των οφθαλμών του, με την εξαιρετική εικονογράφηση της Susi Weigel, αλλά και τα σύμβολα των άλλων γλωσσών, τα περίεργα εκείνα σημαδάκια, που κάτι σημαίνουν και πολύ θα ήθελε να αποκρυπτογραφήσει. Μέσω των ώτων, αν η αφήγηση είναι προφορική, η ανάγνωση μεγαλόφωνη, με τη ρίμα και τον ρυθμό. Είναι και κάτι άλλο: το βιβλίο έχει τρίφυλλα και τετράφυλλα, για να χωρέσουν και οι τέσσερις γλώσσες. Αυτά το παιδί θα τα ανοίξει με τα χέρια του (αφή) και θα δει τι κρύβεται πίσω τους – το παιχνίδι του κρυφτού, άλλο ένα στοιχείο που εναρμονίζει το περιεχόμενο του βιβλίου, την ανακάλυψη του εαυτού, με τη μορφή του. Και αυτό αποτελεί μια πρωτοτυπία της ελληνικής έκδοσης.

Το παιδί-αναγνώστης αναπόδραστα ταυτίζεται με τον ήρωα. Το πολύχρωμο ζωάκι είναι μικρό, όπως το παιδί, δεν έχει φύλο, είναι ουδέτερο, άρα μπορεί να είναι αγόρι ή κορίτσι, και έχει ακαθόριστα χαρακτηριστικά, όχι μόνο για να μην μπορεί ο αναγνώστης να πει εξ αρχής τι είναι και να του δώσει ένα όνομα –γιατί τότε, ποιος ο λόγος να ξεδιπλωθεί μια ιστορία–, αλλά και γιατί το ακαθόριστο ευνοεί τις προβολές του παιδιού-αναγνώστη. Το παιδί-αναγνώστης μπορεί να αποδώσει στο ζωάκι αυτό κάθε δικό του γνώρισμα.

«Έτσι φτιάχνουμε το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ»

Το βιβλίο, στην αρχή και στο τέλος του, δίνει οδηγίες για μια χειροτεχνία, την κατασκευή του μικρού Εγώ Είμαι Εγώ. Παρουσιάζει το ζωάκι σε κομματάκια που πρέπει να ενωθούν με κάποια επιδεξιότητα. «Πού να μαζεύεις/ τα χίλια κομματάκια/ του κάθε ανθρώπου», όπως έγραφε και ο Γιώργος Σεφέρης. Η χειροτεχνία αυτή διαβεβαιώνει το παιδί ότι μπορεί, με προσοχή, συγκέντρωση, επιμονή, υπομονή, να ενώσει τα δικά του κομματάκια, να απαρτιωθεί σε ολότητα. Ακόμη, το διαβεβαιώνει ότι το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ δύναται να γίνει χειροπιαστό, να ζωντανέψει και να υπάρξει (ανιμισμός), ακόμη και αν το παιδί τελικά δεν το φτιάξει. Ίσως ιδίως τότε.

Παιδαγωγικές προτάσεις

Πώς μπορεί να αξιοποιηθεί το παραμύθι *Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ* από τους παιδαγωγούς και τους ψυχολόγους; Προτείνω οπωσδήποτε τη συζήτηση με τα παιδιά για τα συναισθήματα του μικρού Εγώ Είμαι Εγώ, ώστε να διευκολύνουμε την ταύτισή τους με αυτό και την έκφραση των δικών τους συναισθημάτων. Τα συναισθήματα υφίστανται περιπέτειες στην ιστορία: είναι σύγχυση, άγχος, αγωνία, φόβος και τρόμος, λύπη και απογοήτευση, μοναξιά, ανυπομονησία και αδημονία, αλλά και ικανοποίηση,

ευχαρίστηση, υπερηφάνεια, ενθουσιασμός – και όποιο άλλο συναίσθημα αρθρώσουν τα ίδια τα παιδιά ξαφνιάζοντάς μας, όπως συμβαίνει συνήθως σε τέτοιες συζητήσεις. Η έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών μπορεί να γίνει μέσω πολλών οδών: χειροτεχνία, σχέδιο, δραματοποίηση, θεατρικό παιχνίδι, κουκλοθέατρο.

Η εργασία με τα παιδιά με βάση το βιβλίο αυτό είναι πολύπλευρη και πολυδιάστατη. Αναφέρω μερικές όψεις της. Μεγάλη σημασία θεωρώ πως έχει να αναδείξουμε την αξία της γνώσης και της αποδοχής του εαυτού, ώστε αρχικά να προάγεται το σκέπτεσθαι και ο στοχασμός. Από την αυτογνωσία αντλούμε ικανοποίηση και υπερηφάνεια. Ο συνεκτικός και σταθερός εαυτός μάς κάνει πιο ανθεκτικούς απέναντι στο άγχος, στις ματαιώσεις και στις απειλές έξωθεν και έσωθεν. Περιορίζεται ο φόβος μας ότι θα χάσουμε τον εαυτό μας μέσα στις σχέσεις όταν πλέον η πρωταρχική παντοδύναμη συγχώνευση με τους άλλους είναι παρελθόν. Η γνώση του εαυτού, όπως δείχνει και αυτό το παραμύθι, μπορεί να γίνει μόνο μέσω των άλλων και μαζί με τους άλλους, ομού. Έτσι αντιλαμβανόμαστε ότι έχουμε κοινά, ομοιότητες με τους άλλους και, ταυτόχρονα, διαφορές. Και ότι, αν αυτό ισχύει για εμάς, ισχύει και για τους άλλους. Κατανοούμε βαθμιαία ότι η αμφιθυμία, η ασάφεια, η αβεβαιότητα είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρώπινης ζωής και έτσι το ανεχόμαστε. Μέχρι να αναδυθεί το νέο, αντέχουμε την άγνοια. Αναγνωρίζουμε ότι η αυτογνωσία και η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι διεργασίες και άρα χρειάζονται χρόνο. Αναβάλλουμε την άμεση ευχαρίστηση και δείχνουμε υπομονή. Έτσι, ο φόβος μας για το διαφορετικό και το ξένο μειώνεται. Πού οδηγούν όλες αυτές οι κατακτήσεις και γιατί έχουν αξία; Οδηγούν στην ικανότητα να συνδεόμαστε με τους άλλους, στην αποδοχή από τους άλλους και στην αποδοχή των άλλων, ώστε τελικά να έχουμε τη δύναμη να προσφέρουμε, σε ένα πλαίσιο αλληλεγγύης.

Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ και το παιδικό τραύμα

Το παραμύθι *Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ* έχει τη δυναμική να ωφελήσει όλα τα παιδιά, πολύ περισσότερο όμως τα παιδιά εκείνα που βίωσαν και βιώνουν ψυχικό τραύμα, δηλαδή τη ρήξη, τη λύση της συνέχειας ύπαρξής τους. Τα παιδιά αυτά έχουν ανεπαρκείς εμπειρίες με εαυτοαντικείμενα. Δεν έχουν βιώσει τη συνήχηση και την ενσυναίσθηση ή οι άλλοι έχουν καταπατήσει την ύπαρξή τους, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο – είναι τόσο μεγάλη η ποικιλία των ψυχικών τραυματισμών. Η ανημπόρια είναι κυρίαρχη. Μέρη της ψυχικής ζωής τους μπορεί να είναι νεκρωμένα, μαύρες τρύπες. Τα παιδιά αυτά εκδηλώνουν συνήθως ως άμυνα διασχιστικά συμπτώματα, που είναι ουσιαστικά μια διαταραχή στην ταυτότητά τους, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο σοβαρά. Μερικά παραδείγματα διάσχισης: τα παιδιά νιώθουν σαν να έχουν αποκοπεί από το σώμα τους, σαν να είναι κάπου αλλού και παρακολουθούν αυτό που τους συμβαίνει, σαν να είναι σε όνειρο ή σαν να συμβαίνει η εμπειρία σε κάποιον άλλον, χάνουν τις αναμνήσεις τους, έχουν κενά στην προσωπική ιστορία τους και διαταραγμένη την αίσθηση της συνέχειας στον χρόνο, χρησιμοποιούν διαφορετικά ονόματα για τον εαυτό τους ή το «εμείς», χρησιμοποιούν διαφορετικές φωνές, δεν έχουν επαφή με τα συναισθήματά τους, δεν ζουν με όλο τους το είναι τις στιγμές και πολλά άλλα παρόμοια.

Μια απαρτιωμένη αφήγηση για την ταυτότητα και τη μοναδικότητα, όπως το βιβλίο αυτό, μπορεί να συμβάλει, μαζί με την ψυχοθεραπεία, στην επούλωση των ψυχικών τραυμάτων. Ως επούλωση νοείται η αποκατάσταση της συνέχειας ύπαρξης, η επανόρθωση, η συγκρότηση ενός δυνατού εαυτού και η επανασύνδεση με τους

συνανθρώπους, μικρούς και μεγάλους, αφού και αυτοί δύνανται να συνειδητοποιήσουν την αξία και τη μοναδικότητα του τραυματισμένου παιδιού.

***Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ* ως αφήγηση**

Καταλήγοντας, θεωρώ σημαντικό να τονίσω ότι το βιβλίο *Το μικρό Εγώ Είμαι Εγώ*, ως ιστορία/αφήγηση, είναι το ίδιο ένα εαυτοαντικείμενο στην υπηρεσία της ανάπτυξης του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι επιτελεί μια λειτουργία επέκτασης του εαυτού. Ανήκει στην περιοχή της πολιτισμικής εμπειρίας, σε μια περιοχή όχι απλά παιχνιδιού, αλλά διαδικασίας του παίζεин, σε έναν δυναμικό χώρο, όπως προσφυώς τον περιέγραψε ο ψυχαναλυτής D. W. Winnicott, ως το πεδίο που παρέχει στον άνθρωπο άπειρες δυνατότητες δημιουργίας και ανάπτυξης.

Υστερόγραφο

Μια εικόνα συμβάλλει στην απόδοση του νοήματος του βιβλίου: φτιαγμένα από τα ίδια τα παιδιά, πολλά μικρά και χειροπιαστά *Εγώ Είμαι Εγώ*, μια ολόκληρη κοινότητα, το καθένα ίδιο και διαφορετικό με τα άλλα την ίδια στιγμή, το καθένα μοναδικό.

